
Mindaugas BLOZNELIS,
Aldona ZIMNACHAITĖ

*Šv. Kazimiero
draugijos kelias*

2006<sup>m. sukako 100
metų Šv. Kazi-
miero draugi-</sup>

jai, tačiau šiandien mažai kas žino apie jos veiklą, uždavinius ir įtaką Lietuvos tautiniam ir valstybiniam atgimimui. Šis straipsnis sudarytas iš dviejų dalių: „Šv. Kazimiero draugija: žvilgsnis į praeitį“ ir „Šv. Kazimiero draugijos veiklos savitumai“. Vienas iš darbo uždavinių – priminti besidomintiems Kauno istorija Šv. Kazimiero draugijos reikšmę vystant lietuvišką kultūrinę ir pilietinę veiklą ne tik Kaune ir visoje Lietuvoje, bet ir užsienyje. Straipsnyje: 1) aptariama draugijos įvairialypė organizacinė sandara, kurios specifika laidavo sėkmingą šios tautinės organizacijos gyvavimo galimybę sovietų okupacijos metais, 2) išryškintas lietuvių dvasininkų, Šv. Kazimiero draugijos iniciatorių bei narių, vaidmuo tautiniame atgimime, 3) primenama, kad šios organizacijos likvidavimo istorija – tai konkretus pavyzdys, liudijantis sovietinės okupacijos pastangas sunaikinti lietuvišką kultūrą.

Istoriografija

Draugijos istoriografija palyginti kukli, kadangi Šv. Kazimiero draugija iki sovietinės okupacijos 1940 m. efektyviai veikė ir orientavosi į veiklos plėtrą, o ne į nuveiktų darbų apmąstymus. Apie šios organizacijos ištakas bei veiklą yra rašęs A. Merkelis¹. Minint draugijos

¹ A. Merkelis, Šv. Kazimiero draugija, *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 48, p. 139.

25-metį, jos veiklai studiją skyrė kun. dr. A. Dambrauskas-Jakštas². Ši knyga ir dabar lieka vienu svarbiausių istoriografinių šaltinių. Istoriografiniu požiūriu vertingas to paties autoriaus 1939 m. parašytas straipsnis „Lietuviškos knygos kelias“³.

Sovietinės okupacijos metais Šv. Kazimiero draugijos tema nebuvo vystoma. Tad tik atgavus nepriklausomybę, vėl atsirado istoriografiškai vertingos publikacijos šia tema. Kaip vieną iš ankstyvesnių Atgimimo laiko publikacijų reiktų paminėti R. Laukaitytės straipsnį⁴, kuriame Šv. Kazimiero draugijos veiklos pradžia siejama su „Šaltinio“ bendrove, veikusia 1905 m. Plungėje, vėliau perkelta į Kauną su planais čia leidžiamą spaudą panaudoti politiniams uždaviniams. Po poros metų pasirodė V. Stonienės tyrinėjimai „Šv. Kazimiero draugijos leidybinė veikla“⁵, orientuoti į draugijos leidybinės veiklos ypatumus, – ryškūs knygotyros istorijos puslapis, pagrindžiantis nuostata, kad knyga yra istorinės atminties saugotoja – istorinio proceso atspindys. Žymiai išsamesnė medžiaga apie Šv. Kazimiero draugiją pateikta N. Lietuvninkaitės monografinėje studijoje⁶, tik vargu ar pagrįstas autorės tvirtinimas, kad Šv. Kazimiero draugija siekė politizuoti savo veiklą kuriant krikščionių demokratų partijos koordinacinį spaudos leidimo centrą.

Straipsnio pagrindas – Šv. Kazimiero draugijos amžininkų rašytiniai šaltiniai bei 1996 m. konferencijos „Šv. Kazimiero draugijos 90 metų sukakties minėjimas“ išsaugota rankraštinė medžiaga, kurios kai kurių šaltinių, 1995 m. atrastų Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos bibliotekoje, nepasisekė „atgaivinti“.

Šv. Kazimiero draugija: žvilgsnis į praeitį

Rimtas stabdys lietuvių kultūrinės pažangos kelyje buvo carinės Rusijos vykdoma nutautinimo politika ir lietuvių spaudos uždraudimas (1864–1904 m.). Tačiau istorinė atmintis kupina kilnių pasišventėlių kultūrai. Susipratę patriotai, žiaurios rusų priespaudos laikais negalėdami veikti laisvai, būrėsi į slaptąsias draugijas ir konspiratyviai dirbdami sėkmingai kėlė lietuviškąją tautinę savimonę.

Kauno gubernijoje veikė šios slaptosios organizacijos: Joniškio inteligentų būrelis, vadovaujamas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Biržų mergaičių ratelis,

² A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906–1931)*, Kaunas, 1932.

³ A. Jakštas, Lietuviškos knygos kelias, *Verslas*, 1939 balandžio 29.

⁴ R. Laukaitytė, Dėl Šv. Kazimiero draugijos steigimo 1905 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1991 (1993), p. 93–97.

⁵ V. Stonienė, Šv. Kazimiero draugijos leidybinė veikla, *Kultūros barai*, 1995, nr. 7, p. 68.

⁶ N. Lietuvninkaitė, *Kauno senoji knyga*, Kaunas, 2006, p. 187–210.

vadovaujamas Onos Januševičiūtės, Kauno lietuvių kalbos mylėtojų ratelis, Lietuvių katalikų knygyno ir skaityklos būrelis, Kunigų ir inteligentų pasaulininkų „Apžvalgos ratelis“, Kunigų ir inteligentų pasaulininkų „Tėvynės sargo ratelis“ ir kt.⁷

Lietuvių tautinio atgimimo žadintojų sąjūdyje ypač aktyviai dalyvavo dvasininkai. Deja, pastarųjų veikla iki šiol per mažai išryškinta.

Viena iš dvasininkų iniciatyva suburtų draugijų – kauniškė Šv. Kazimiero draugija, kuri buvo tikra lietuviškojo patriotizmo mokykla. Ši Draugija suvaidino reikšmingą vaidmenį atnaujinant lietuvių pasipriešinimo sąjūdį, įgavusį tautinės kultūrinės kovos aspektą. Dvasininkai, susibūrę Šv. Kazimiero draugijon, ryžosi spręsti opias kultūrinio gyvenimo problemas tuo laikotarpiu, kai buvo prognozuojamas lietuviškosios spaudos kultūros paralyžius.

Prisiminkime šios Draugijos susikūrimo ištakas. 1888 m. Kaune klieriko Juozo Tumo-Vaižganto iniciatyva buvo suorganizuota slapta klierikų patriotų draugija, pasivadinusi „Lietuvos mylėtojais“. Jai priklausė Dominikas Pocius, Juozapas Stakauskas, Felicijonas Lelis, Jonas Vizbaras, Kazimieras Pakalniškis, Pranciškus Urbonavičius, Paulius Januševičius, Pranciškus Blažys, Kazimieras Prancietis, Pranciškus Janulaitis, Jonas Mačiulis-Maironis, Silvestras Panceris, Jonas Karbauskas ir kt. Dauguma šios draugijos narių versdavo veikalėlius iš lenkų kalbos į lietuvių ir slaptai vertimus bei originalių straipsnių rankraščius siųsdavo į Tilžę arba Ameriką. „Lietuvos mylėtojais“ buvo parašę draugijos veiklos programą, po kuria visi draugijos nariai pasirašė slapyvardžiais: „Maišinys“, „Ažuolas“, „Kupranas“, „Gražulis“, „Lakveitėlis“ ir t. t. „Lietuvos mylėtojų“ programoje akcentuojami šie tikslai – stengtis būti naudingais kunigais bažnyčiai ir tėvynei, pažinti lietuvių kalbą ir ją vartoti, rūpintis lietuvių religine literatūra ir kelti lietuviškąjį patriotizmą.⁸

Tačiau rusų priešpaudos metu laikyti tokius rašytinius „įkalčius“ buvo neatsargu ir netgi pavojinga: rusų žandarai bet kurią dieną galėjo atlikti kunigų seminarijoje kratą ir, radę „Lietuvos mylėtojų“ credo, būtų nubaudę ne tik draugijos narius, bet ir kunigų seminarijos vadovybę. Ir tai buvo pagrindinė priežastis, inspiravusi slaptosios klierikų draugijos irimą.

Klierikui Juozapui Ložinskui paagitavus, „Lietuvos mylėtojų“ draugija 1889 m. skilo. Prie atskilusios atšakos priklausė Juozas Tumas-Vaižgantas, Kazimieras Pakalniškis, Paulius Šilinskas, Adomas Žeimavičius, Petras Viengalis, Juozapas Ložinskas, Jonas Vizbaras, Antanas Kaupas, Felicijonas Lelis, Kazimieras Kurklinskas.

Pasak J. Tumo-Vaižganto, nors draugija buvo, bet ji dar nebuvo pakrikštyta. Tą darbą atliko Kauno kunigų seminarijos klierikas Paulius Šilinskas. Jis nuvyko į Vilnių ir ten, gavęs šv. Kazimiero relikvijų, parsivežė jas į Kauną. Už

⁷ Doc. J. Tumas, *Apžvalga ir apžvalgininkai*, Kaunas, 1925.

⁸ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1958, t. XVI, p. 137–138.

savo pinigų nusipirko dešimtį varinių kryželių, įdėjo į juos relikvijų ir vieną sykį atėjęs į susirinkimą iškilmingai išdalijo tas relikvijas dešimčiai draugijos narių. Tada tarė: „Mūsų darbui galybės dvasią teikia ne įstatymai, bet vienybė, malda ir darbas, globojant mus Lietuvos patronui šventajam Kazimierui karalaičiui“. O pabaigė šitaip: „Tebūnie tai vienatinė mūsų jungė, tas vienas testamentas, išsiskirstant po visus kraštus! Mūsų draugija teesie – Šv. Kazimiero draugija!“⁹.

Taip atsiskyrę nuo „Lietuvos mylėtojų“, klierikai pasivadino Šv. Kazimiero draugija, kurios principai iš esmės buvo tokie patys kaip ir „Lietuvos mylėtojų“, tik nepaženklininti formalumais, t. y. be rašytinės programos, be parašų – pagrįsti dvasine jungtimi. Jų veikla iš pradžių reišėsi pasikalbėjimais su draugijos nariais: per susirinkimus, kurie vykdavo kartą per mėnesį kunigų seminarijos bibliotekoje, buvo skaitomi referatai įvairiomis temomis, diskutuojama apie patriotizmą, tautinio supratimo problemas, klierikų susipažinimu su Lietuvos istorija. Susirinkimai būdavo pajvairinami slaptaigabenamų lietuviškų laikraščių „Apžvalga“, „Tėvynės sargas“ skaitymais. Šv. Kazimiero draugijos nariai nepasitenkino konspiratyviu bendravimu kunigų seminarijoje – jie buvo artimiausi bendradarbiai Otto Mauderodės Tilžėje leidžiamos „Apžvalgos“ ir „Tėvynės sargo“, jie rūpinosi geros religinės literatūros leidyba bei platinimu Kaune. Savo lėšomis (prie slaptosios Šv. Kazimiero draugijos buvo organizuojamas fondas lietuviškai spaudai remti) nariai išleido kun. Kazimiero Pronckiečio „Šviesą Dievo akivaizdoje“, Juozapo Zavadsko 1857-ųjų metų evangelijų rinkinį „Evangelijos ant nedėldienio ir visų švenčių ištisų metų“, paruošė spaudai Roko Filochovskio katekizmą, „Angelo sargo“ maldaknygę ir kitus vertimus.¹⁰

Deja, galimybės buvo ribotos. Dėl nepalankių kultūrinio gyvenimo sąlygų šis religinę kūrybą puoselėjantis judėjimas nepajėgė savo veiklos išplėsti ir greitai užgeso. Tačiau 1904 m. carui Nikolajui II panaikinus draudimą leisti lietuvišką spaudą lotynų rašmenimis, kauniškiai kunigai ryžosi patenkinti lietuviško spausdinto žodžio išsilgusios visuomenės poreikius, susirūpino lietuviškos spaudos leidimu. Iškilusias finansines problemas tikėjosi lengviau išspręsti susibūrę draugijon. Tad Kauno kunigų seminarijos prof. Povilo Januševičiaus iniciatyva suorganizuotas lietuvių spaudai pritariančių kunigų būrelis – Rietavo kun. Vincentas Jarulaitis, Kauno dekanas Mykolas Miežinis, Kurtuvėnų klebonas kun. Jonas Vizbaras, Kauno Karmelitų bažnyčios klebonas kun. Kostas Olšauskis, Slavikų klebonas kun. Jonas Strimavičius bei Seinų kunigų seminarijos prof. Juozas Laukaitis – 1905 m. spalio 13 d. atgaivino slaptąją Šv. Kazimiero draugiją, tik pavadino ją „Pasitikėjimo bendrove“¹¹. Nors bendrovė finansiniu

⁹ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1963, t. XXIX, p. 494.

¹⁰ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1957, t. XI, p. 289.

¹¹ A. Merkeliš, Šv. Kazimiero draugija (25-rių m. sukakčiai paminėti), *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 48, p. 139.

požiūriu nebuvo stipri, bet jau pirmaisiais savo gyvavimo metais pradėjo leisti lietuviškas knygas. Narių lėšomis buvo spausdinamos nedidelės ir pigios knygelės (dažniausiai vertimai): „Maža dovanėlė“ (13 p., kaina 3 kap.), kurioje pateiktas pamokymas, kaip gerai atlikti išpažintį, „Žemės sklypelis“ (28 p., kaina 7 kap.) – leidinys skirtas kaimo jaunimui, „Girtuoklystė ir blaivybė“ (16 p., kaina 4 kap.), „Atsargiai su ugnimi“ (42 p., kaina 6 kap.).]

1906 m. išrenkamas naujas Šv. Kazimiero draugijos vadovas prof. kun. Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas – unikalus žmogus veiklos sferų įvairiapusiškumu. Beje, aptariant šio draugijos vadovo veiklą, 1938-ųjų metų spaudoje rašoma: „...žymus publicistas, gal didžiausias po Kudirkos, kėlęs audringas diskusijas, ir populiarus poetas, kurį prieš karą tik Maironis pralenkdavo, ir rimtas mokslininkas – teologijos, filosofijos, kalbotyros ir matematikos srityje, ir pedagogas, buvęs kapelionu ir profesorium, ir reikšmingas visuomenės veikėjas, rūpinęsis visais lietuviškosios ir katalikiškosios visuomenės reikalais, ir garsus literatūros ir meno kritikas, plačiąsias mases sudominęs grožinės kūrybos reikalais. Jis ir didelis esperantininkas“¹². Mykolas Biržiška A. Dambrauską vadiną povalančiniu Lietuvos katalikų vadu, J. Tumas-Vaižgantas laiko trečiuoju po Jono Basanavičiaus ir Vinco Kudirkos.

Naujojo Šv. Kazimiero draugijos vadovo prof. kun. Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto nepatenkino „Pasitikėjimo bendrovės“ įstatai, pagal kuriuos ji buvo panaši į akcinio tipo bendrovę. Kun. A. Dambrauskas siekė, kad draugija būtų religinės pakraipos ir labiau rūpintųsi visuomenės dvasiniais dalykais. Todėl drauge su kun. J. Tumu-Vaižgantu bei P. Januševičiumi sudarė naujų Šv. Kazimiero draugijos įstatų, kuriems pritarė vysk. Mečislovas Paluilionis, projektą. Sudarant projektą remtasi vokiečių katalikų suorganizuotos St. Joseph Bücherbruderschaft¹³ draugijos įstatais, kuriuos kun. A. Dambrauskas parsivežė iš Petrapilio.

1906 m. spalio 3 d. Kauno gubernatoriaus Petro Veriovkino oficialiai įregistruojama bei juridiskai įteisinama Šv. Kazimiero draugija; 1906 m. lapkričio 30 d. laikoma pirmąja draugijos viešo pasirodymo visuomenėje diena, nes tą dieną įvyko pirmasis oficialus visuotinis susirinkimas, kuriame į Šv. Kazimiero draugiją priimta 200 narių¹⁴.

Iki įregistravimo draugijos veikla buvo neteisėta, tačiau ir įregistravus¹⁵ dėl nestabilios politinės situacijos (draugija pergyveno Didžiojo karo sukrėtimus, rusų ir vokiečių okupacijas, Lietuvos kūrimosi ekonominius sunkumus) teisėtumas tebuvo laikino formalumo apraiška, persekiojanti draugiją. Štai 1910 m. Šv. Kazimiero draugijai iškilo grėsmė būti uždarytai, nes pagal tų metų rusų įstatymus teisėtomis laikytinos tik tos organizacijos, kurios būdavo

¹² J. Keliuotis, A. Dambrauskas – A. Jakštas, *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 8, p. 185.

¹³ A. Merkelis, *Min. veik.*, p. 140.

¹⁴ A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija...*, Kaunas, 1932, p. 12.

¹⁵ Įregistravimo peripetijas išsamiai aprašė A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija...*, p. 17–19.

užregistruotos pas Vidaus reikalų ministrą. Tad 1911 m. kovo 12 d. antrą kartą teko užregistruoti draugiją pas VR ministrą Piotrą Arkadjevičių Stolypiną.

Sulaukus vokiečių okupacijos, 1918 m. spalio 29 d. draugijos nuostatus teko išversti į vokiečių kalbą ir įteikus „Ob. Ost Verwaltung“ įregistruoti trečią kartą. Netrukus, įtvirtinus Lietuvos nepriklausomybę, 1919 m. lapkričio 29 d. draugija įregistruojama ketvirtą kartą pas Kauno apskrities viršininką. Keičiantis pinigams – kai lietuviški auksinai buvo pakeisti litais – 1923 m. spalio 8 d. prireikė vėl pakoreguoti ir perregistruoti draugijos įstatus penktą kartą. Po keleto metų natūraliai iškilo būtinybė pataisyti kai kuriuos senuosius įstatus, varžiusius draugijos veiklą. Todėl 1928 m. sausio 2 d. padaroma šeštoji įstatų pataisa, o 1936 m. gegužės 2 d. – paskutinė, septintoji, draugijos įstatų pataisa ir registracija.

Šv. Kazimiero draugija savo veiklos pobūdžiu buvo viena iš religinių katalikiškų organizacijų (jos nariais tegalėjo būti katalikai – tiek vyrai, tiek ir moterys), pasirinkusi savo globėju šv. Kazimierą. Draugijos nariams buvo keliami šie pagrindiniai tikslai: susidaryti tvirtą katalikišką supratimą bei pažiūrą į pasaulį, skaityti ir platinti gerus, naudingus, dorą žmonėse skatinančius lietuviškus raštus – knygas, laikraščius ir kt. spaudinius, neturinčius nieko priešingo Bažnyčios mokslui. Paminėtų tikslų įgyvendinimui narių lėšomis buvo leidžiami laikraščiai, knygos, įkurtos įstaigėlės, kurios tapo istoriniu mūsų katalikiškosios kultūros faktu.

1912 m. Šv. Kazimiero draugija nusipirko namus, esančius Rotušės a. 23. Istoriniuose dokumentuose teigiama, kad šis pastatas statytas XVI a., ne kartą perstatytas, remontuotas, rekonstruotas. Ne kartą keitėsi ir jo paskirtis: gyvenamasis namas (kurio rūsiuose veikė karčema, alaus ir vyno daryklos), arklų paštas, kareivinės. 1913 m. šiuose namuose įkuriamas Šv. Kazimiero knygynas, vėliau virtęs centriniu knygynu, nes palaipsniui Šv. Kazimiero draugija įsteigė dar 10 mažesnių knygynų (1918 m. Vilniuje, 1919 m. Šiauliuose, 1921 m. Telšiuose, Ukmergėje, 1922 m. Tauragėje, Radviliškyje, 1923 m. Panevėžyje, Mažeikiuose, 1925 m. Kaune, Laisvės alėjoje, 1931 m. Vilkaviškyje, 1932 m. Plungėje)¹⁶.

1918 m. Draugija nusipirko iš žinomo lietuvių veikėjo Saliamono Banaičio – Lietuvos nepriklausomybės akto signataro – tuose pat namuose (Rotušės a. 23) esančią spaustuvę, kuriai buvo suteiktas „Šviesos“ vardas. S. Banaičio spaustuvėje, įsteigtoje tik atgavus spaudos laisvę, t. y. 1904 m., bei kai kuriose kitose privačiose spaustuvėse spausdinta dauguma Šv. Kazimiero draugijos leidinių nuo 1906 m. Viename laiške, adresuotame prelatui A. Dambrauskui 1931 m. gegužės 4 d., arkivyskupas Pranciškus Karevičius rašė: „...iš Šv. Kazimiero draugijos, kaip iš didžios elektros stoties – milijonų egzempliorių knygų bei laikraščių pavidale, skleidi katalikiškos šviesos sroves tarp mūsų tautiečių,

¹⁶ Ten pat, p. 80-81.

gyvenančių ne tik mūsų krašte, bet ir už tolimų vandenų¹⁷. Iš tikrųjų draugijos narių skaičius greitai išaugo nuo 200 iki 15 tūkst. ir apėmė ne tik Lietuvą, bet ir užsienį (svetur būta narių 12% daugiau negu Lietuvoje: Lietuvoje 44%, o užsieny 56%, turėta narių Italijoje, Lenkijoje, Palestinoje, Latvijoje, bet daugiausia Amerikoje). Dėl savo religinės orientacijos Šv. Kazimiero draugija buvo remiama dvasiškių, Kauno arkivyskupas buvo tiesioginis draugijos globėjas (jis patvirtindavo įstatų permainas), tačiau teigti, kad ši draugija atliko tik katalikiško švietimo akciją būtų per kuklu – ji atliko milžinišką kultūrinį darbą.

Per savo gyvavimo metus (iki 1940 m.) Šv. Kazimiero draugija išleido apie 740¹⁸ knygų, skirtų ne tik suaugusiems, bet ir vaikams. Knygų turinys buvo labai įvairus: religinis, mokslinis, publicistinis, beletristinis, poezijos. Apie ketvirtadalį visų draugijos leidinių sudarė grožinė literatūra¹⁹. Tarp jų yra žymių mūsų rašytojų – Maironio, Vaižganto, Lazdynų Pelėdos, A. Vaičiulaičio, J. Savickio, K. Inčičiūso ir kai kurių kitų – kūriniai. Iš mokslinių leidinių paminėtini: A. Alekno „Katalikų bažnyčios istorija“, A. Maceinos „Tautinis auklėjimas“, V. Solovjovo „Šventosios istorijos filosofija“, S. Šalkauskio „Ateitininkų ideologija“ ir kt.

Peržiūrėjus Šv. Kazimiero draugijos knygų katalogus akivaizdu, kad knygos buvo leidžiamos ne pelno tikslais. Visas pelnas naudojamas leidiniams piginti ir Šv. Kazimiero draugijos veiklai plėsti. Štai 1939 m. balandžio 29 d. laikraštyje „Verslas“ rašoma: „Nors kai kurios knygos spausdinama po 5 ar net 8 tūkst., tačiau jos sandėly neguli, o yra išdalinamos už pusę kainos“²⁰. Juk draugijos narys, sumokėjęs nario mokestį 5 litus už metus, gaudavo knygų už 10 litų. Be knygų, leidžiami periodiniai leidiniai: laikraščiai, žurnalai („Nedėlidienio skaitymai“, „Ateitis“, „Garnys“, „Vienybė“, „Žvaigždė“, „Ganytojas“, „Žemdirbys“, „Draugija“). Juose buvo galima atrasti teologijos, filosofijos, sociologijos, istorijos, literatūros kritikos ir kt. įdomių dalykų. Per spaudą buvo vertinamos ne tik kultūrinio gyvenimo sritys, bet blaiviai traktuojamos aktualesios visuomeninio-politinio gyvenimo problemos. „...savo išleistomis knygomis ir laikraščiais Šv. Kazimiero draugija nemaža yra patarnavusi Bažnyčiai ir Tėvynei, skleisdama lietuvių tarpe katalikiškąjį ir tautinį supratimą“ (iš Kauno arkivyskupo P. Karevičiaus laiško).²¹

Šiandien lietuvis, aprūpintas įvairia literatūra, nepagalvoja, kokius kryžiaus kelius turėjo išvargti absurdiškos biurokratinės cenzūros persekiojama spauda. Draugijos nariai nuolat juto kultūrinio darbo stabdymą, nes ne kartą teko paneigti kaltinimus, kad per spaudą kurstomi žmonės prieš valdžią, ne

¹⁷ Ten pat, p. 99.

¹⁸ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. XI, p. 290.

¹⁹ V. Stonienė, Šv. Kazimiero draugijos leidybinė veikla, *Kultūros barai*, 1995, nr. 7, p. 68.

²⁰ A. Jakštas, *Lietuviškos knygos...*, p. 10.

²¹ A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija...*, p. 35.

kartą už aštirus straipsnius bausta stambiomis pinigėmis baudomis, o žurnalo „Garnys“ redaktorė buvo areštuota už šį humoristinį ketureilį²²:

Kad pasauly pragars daros,

Žmonės velnio apsėsti, –

Kaltas Dievas, kaltas caras, –

Tik mes vieni nekalti.

Tas spaudos žodžio gyvybingumas išliko ir po A. Dambrausko mirties (1938 m.), kai jo pareigas perėmė kun. Mykolas Vaitkus – žymus ano meto veikėjas, visuomenininkas (pedagogas, rašytojas –poetas, apysakininkas, dramaturgas, beletristas – ir vertėjas). 1939–1940 m. netgi idealistinės pakraipos leidinys „Draugija“ akivaizdžiai vykdė tautos žadintojo vaidmenį. Tai parodo jame spausdinti aštrūs straipsniai: Juozo Gobio „Mesianizmas ir jo atspindžiai šių dienų gyvenime“, Fabijono Kemėšio „Sovietų ūkinė santvarka ir jos padariniai“, Marijano Moravskio „Karo santykis su etika“ ir kt. Štai keletas citatų iš minėtų straipsnių: „Religinis atžvilgiu bolševizmas primena antikristišką apokaliptį – baigti istoriją tuštumoje“²³. „Šiandien, kada tautų teisė yra labiausiai laužoma, tasai tarpvalstybinių santykių barbariškumas ir virš Europos pakilo baisy ir nepakenčiamu būdu“²⁴. 1939 m. balandžio 29 d. laikraštyje „Veršlas“ akcentuojama, kad Šv. Kazimiero draugija buvo šūkio „Lietuva lietuviams“ pionierė.²⁵

Draugija kasmet plėtė savo veiklos sritis: įsteigė žvakių dirbtuvę, kurioje gamindavo žvakes bažnyčioms, bendradarbiavo su kai kuriomis stambiomis užsienio firmomis – tai Ernst Leitz Wetzlar (mikroskopų), Mercedes, Underwood, Ideal ir Continental (rašomųjų mašinėlių), Mende (radijo aparatų) ir kt. – prekiaavo jų produkcija.

Tačiau nuo 1940 m. draugija represuojama. Pirmiausia iš einamų pareigų nušalinamas Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas kun. M. Vaitkus. „Mykolo Vaitkaus tolimesnis vadovavimas Draugijai ir jos įstaigoms gali sutrikdyti ir pakenkti normaliam Draugijos įstaigų veikimui bei vystymuisi“, – akcentuojama 1940 m. liepos 12 d. Vidaus reikalų ministro Aleksandro Guzevičiaus nutarime²⁶. Laikiniai Šv. Kazimiero draugijos reikalus tvarkyti paskiriamas šios draugijos įmonių vedėjas Albertas Kleinas. Rugpjūčio 31 d. pasirodo Spaudos ir draugijų skyriaus vedėjo Petro Kežinaičio įsakymas Šv. Kazimiero draugijos pavadinimą pakeisti „Raudonąja vėliava“²⁷. O spalio

²² Ten pat, p. 40.

²³ J. Gobis, Mesianizmas ir jo atspindžiai šių dienų gyvenime, *Draugija*, 1939, nr. 1, p. 6.

²⁴ M. Moravskis, Karo santykis su etika, *Draugija*, 1940, nr. 4, p. 144.

²⁵ A. Jakštas, *Lietuviškos knygos...*, p. 10.

²⁶ Priedas Nr. 1: Vidaus reikalų ministro A. Guzevičiaus nutarimas (1940 m. liepos 12 d.).

²⁷ Priedas Nr. 2: Draugijos pavadinimo pakeitimas.

15 d. Liaudies Komisarų tarybos sprendimu Draugija uždaroma, nes „tolimesnis šios raugijos veikimas yra nebesuderinamas su Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos siekimais“²⁸. Visas Šv. Kazimiero draugijos turtas buvo nacionalizuotas ir perduotas LTSR Valstybinei leidyklai. Draugijos leidiniai buvo vežami į Petrašiūnų popieriaus fabriką sunaikinimui arba deginami čia pat, Rotušės aikštėje.

Taip Šv. Kazimiero draugija, subūrusi nemažą būrį žymesnių to meto rašytojų, publicistų, mokslininkų, atlikusi didžiulį organizacinį vaidmenį leidžiant ir platinant geras knygas, buvo priversta nutraukti savo veiklą.

Pastatas (Rotušės a. 23) išliko ir tęsė kintančios paskirties misiją: čia buvo²⁹ „Raudonosios vėliavos“ spaustuvė, gyvenamasis namas, sandėliai, V. Kapusko-Mickevičiaus leidyklos padalinys, kuro kontora, hidrometeorologijos biuras, Mokslinės techninės informacijos instituto Kauno filialas... O nuolat šiose patalpose veikė bevardis universalus knygynas, turėjęs tik numerį, nuo 1983 m. tapęs specifiniu antikvariniu knygynu. 1992 m. birželio mėn. namai, esantys Rotušės a. 23, buvo grąžinti Kauno Arkivyskupijai. Juose įsikūrė Lietuvos Bažnyčios tarpdiecezinė katechetikos komisija ir leidykla, besirūpinančios krikščioniško auklėjimo plėtra bei stiprinimu Lietuvoje, juose vėl buvo laikinai atkurtas Šv. Kazimiero knygynas. O draugija? Nors iki šiol Kaune ji neatkurta, tačiau prie Kauno arkikatedros-bazilikos, kur palaidotas ilgametis Šv. Kazimiero draugijos vadovas kun. A. Dambrauskas, užrašytuose žodžiuose „Mes ne savo ugnim žėruojam, mes ne sau aplinkui šviesą liejam“ tarsi įamžintas draugijos devizas, kuris skatina kiekvieną siekti tauresnių tikslų, orientuotų į platesnę – visuomeninę erdvę.

Šv. Kazimiero draugijos veiklos savitumai

Kaip matėme, Kauno kunigų seminarijoje spaudos draudimo metais išsižiebęs judėjimas, siekiantis nešti dorą lietuvišką knygą Lietuvos žmonėms, savo buvimo faktu prieštaravo caro įstatymams ir tuo pačiu kėlė grėsmę pačiai kunigų seminarijai, todėl jis ir neplito.

Panaikinus spaudos draudimą, su šiuo judėjimu susiję žmonės įkūrė ūkiniais pagrindais veikiančią pasitikėjimo bendrovę katalikiškai spaudai platinti.

Ir tik kai pakviestas iš Petrapilio žymus dvasinės akademijos profesorius Aleksandras Dambrauskas-Jakštas perėmė vadovavimą draugijai, buvo sukurta visai naujo tipo organizacija, kurioje apjungta religinė, patriotinė ir ūkinė

²⁸ Priedas Nr. 3: Liaudies komisarų tarybos nutarimas (1940 m. spalio 15 d.).

²⁹ Kauno apskrities archyvas – R. 292, ap. 1, b. 1530, p. 73. Valstybės įmonės Registrų centro Kauno filialas – b. 443, p. 41–47.

veikla. Ankstesniame skyriuje nurodytos įvairios įstatų registracijų peripetijos, tačiau visuose įstatuose išsaugotas tas pats organizacijos tikslas:

„Šv. Kazimiero draugijos tikslas yra skleisti švietimą leidžiant ir platinant naudingas knygas, laikraščius ir kitokius spaudinius, o taip pat visa, kas reikalinga švietimui ir dievotumui“, – skelbia pirmas įstatų punktus.³⁰

„Tam tikslui Draugija steigia savo spaustuves, krautuves, kioskus, agentūras, rengia paskaitas, kursus ir akademijas,“ – rašoma antrame punkte³¹.

Įstatais apibrėžiama, kad draugijos nariais gali būti tik katalikai ir faktiškai įvedama dviejų kategorijų narystė: nariai, apsprendžiantys draugijos veiklos strategiją (visuotinių susirinkimų dalyviai), ir nariai, vykduojantys praktinę veiklą periferijoje. Pastarieji, vadinami metiniais nariais, sudarė didžiąją draugijos narių dalį.

Būdinga, kad draugijos strategiją apsprendžiančius narius apibūdina piniginio įnašo cenzas: tikrieji nariai, kuriuos priima valdyba, turi įnešti ne mažiau 250 Lt, kuriuos gali atsiimti išeidami iš draugijos. Amžinieji nariai – įnešę neatsiimtinais ne mažiau 175 Lt.

Garbės nariai – įnešę neatsiimtinais ne mažiau 500 Lt arba suteikus šį vardą už žymius nuopelnus draugijai. Garbės nario vardas Valdybos pasiūlymu teikiamas Visuotinio susirinkimo balsų dauguma³². Taigi šiais įnašais laiduojamas draugijos finansinis pajėgumas.

Įstatuose neapibrėžiama, kaip laiduojamas šios katalikiškos organizacijos valdymo sprendimus priimančių narių kompetencija ir moralinės savybės, tačiau čia jau tikriausiai veikė valdybos (ar visuotinio susirinkimo) narių bendroji nuostata.

Taigi narių piniginiai įnašai, pelnas ir įvairios aukos draugijai paremti sudarė materialinę bazę jos veiklai.

Šv. Kazimiero draugija buvo galbūt vienintelė pasaulietiška organizacija Lietuvoje, kurioje narystė leido gauti Bažnyčios teikiamas dvasines malones, kurios veikloje buvo kaupiamos ne tik materialios vertybės, bet ir dvasinės malonės.

Vystant šios draugijos veiklą daug prisidėjo kunigai ir Žemaičių vyskupijos hierarchai. Ypač pirmais jos veiklos metais ją rėmė vyskupas Leonardas Paliulionis, nors apskritai lietuviškumui jis nebuvo palankus. Jo tarpininkavimu su Šv. Kazimiero draugijos įstatais buvo supažindintas Popiežius Pijus X, kuris per kardinolą Cretoni 1907 m. balandžio 10 d. suteikė draugijos nariams dideles dvasines malones³³.

I. Visiškus atlydus: a) draugijos įstojimo dieną arba artimiausią sekmandienį, jei tik atlikę išpažintį ir priėmę Švenč. Sakramentą pasimels už Šv. Tėvų;

³⁰ A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija...*, p. 19.

³¹ Ten pat.

³² Ten pat, p. 20.

b) Šv. Kazimiero draugijos užtarėjo dieną; c) keturiose per metus šventėse, būtent 1) Nekalto Šv. Mergelės Marijos Prasidėjimo, 2) Grabnyčių, 3) šv. Jono Krikštytojo, 4) šv. Mergelės gimimo ir d) mirimo valandą.

II. Septynerių metų ir tiek pat kvadrangų atlydus: a) šventėse Viešpaties Jėzaus gimimo, Naujų metų, Trijų karalių, Iš numirusių Prisikėlimo (Velykų), Dangun žengimo ir Dievo Kūno (Devintinės), taip pat b) šventėse Švenč. Mergelės Nekalto Prasidėjimo, Gimimo, Grabnyčių ir Dangun Ėmimo, c) šv. Apaštalų šventėse, jei minėtomis dienomis bent sugraudinta širdimi ir maldingai aplankys kokią bažnyčią ar viešą koplyčią ir pasimels, kaip aukščiau sakyta.³⁴

Be to, kiekvienas kunigas (Šv. Kazimiero draugijos narys) buvo įpareigotas kasmet aukoti už visus gyvus ir mirusius draugijos narius³⁵.

Nariai ne kunigai kalba kasdien po vieną „Tėve mūsų“ (už draugiją), pridėdami maldele „šv. Kazimierai, melskis už mus“³⁶.

Kovo 4 d. (Šv. Kazimiero šventė) kiekvienas draugijos narys, jei tik gali, privalo aplankyti bažnyčią ir pasimelsti į šv. Kazimierą, kad Dievas, Jam užtariant, suteiktų visiems draugijos nariams visagalės ir nuolatinės pagalbos³⁷.

Pagal įstatus, visi gyvieji ir mirusieji dalyvauja dvasiškuose draugijos turuose, kurie susidaro iš aukojamų už juos mišų, maldų, atlydų ir pan.³⁸

Taigi draugijos sėkminga veikla rėmėsi ne vien jos narių pastangomis, bet ir jų malda bei Popiežiaus Pijaus X suteiktomis malonėmis.

Beje, Popiežius Pijus X ir toliau buvo informuojamas apie draugijos veiklą.

Minėjome, kad pagrindinę draugijos narių dalį sudarė jos metiniai nariai, mokėję 5 Lt metinį įnašą. Šie įvairiose parapijose susibūrę nariai jungėsi į kuopas, kuriose turėjo būti ne mažiau 10 ir ne daugiau 100 narių. Kai narių toje pačioje vietovėje atsiranda daugiau negu 100, kuriama kita kuopa. Kuopa yra savarankiškas draugijos padalinys, kuriame visi kuopos nariai (garbės, tikrieji, amžinieji ir metiniai) turi vienodas teises kuopos susirinkimuose ir balsuojant, kai renkami vadovaujantys kuopos organai³⁹. Kuopai susidarius, tuojau renkama valdyba, susidedanti iš pirmininko, sekretoriaus ir išdininko. Taip pat renkami dešimtinkai kiekvienam kuopos narių dešimtukai.

Tačiau galbūt reikšmingiausia buvo įstatais nusakyta kuopos veikla:

Kuopos pagrindinis tikslas yra skaityti ir platinti geras knygas ir laikraščius ir padėti savo nariams susidaryti tvirtą, gerai pagrįstą katalikišką susipratimą bei

³³ Ten pat, p. 27.

³⁴ Ten pat, p. 28–29.

³⁵ Ten pat, p. 21.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ten pat, p. 20.

³⁹ Ten pat, p. 24.

*pasaulėžiūrą; be šio pagrindinio tikslo, kiekviena kuopa gali turėti ir antraeilių tikslų – kovą su analfabetizmu, su rūkymo įpročiu, su alkoholizmu, steigti skaityklas, organizuoti padorius pasilinksminimus, sporto ratelius*⁴⁰.

Išrinkus kuopos valdybą, ši privalo nustatyti kuopos antraeilius tikslus, sudaryti būsimą veikimo planą, palaikyti ryšius su draugijos valdyba, gaunant iš jos išleistas knygas ir laikraščius ir išdalinant juos nariams, ne rečiau du kartus per mėnesį atlikti valdybos susirinkimus, o kartą per mėnesį – visuotinę kuopos susirinkimą, informuoti draugijos valdybą apie kuopos veiklą.

Atsiūstas iš draugijos valdybos knygas turi išdalinti dešimtininkai, kurie renka užsakymus knygoms, pretenzijas ir nuomones, žino, kurias išleistas knygas kuopos nariai nori įsigyti, ko esamiems leidiniams stringa, kokių naujų leidinių žmonės pageidauja, kokios plinta blogos knygos, sužinoti, kuo šios knygos patraukia, ir apibendrinus gautą informaciją kuopoje, perduoti ją į draugijos valdybą.⁴¹

Ši draugija ypatingai išplito, kai Žemaičių vyskupu tapo Pranciškus Karevičius, uolus lietuvis ir tautinio atgimimo skatintojas. 1914 m. draugija turėjo arti 11000 narių⁴², o kiekvienas narys – vėl savo įtakojamųjų būrį. Neužmiršo Šv. Kazimiero draugijos ir Popiežius Pijus XI, kuris sveikindamas draugiją si-dabrinu jubiliejumi 1931 m. rašė apie jos veiklos aktualumą ir svarbą: „Kadangi tokia yra mūsų laikų dvasia, kad kiekvienas, norėdamas savo nuomones į kitų sielas bei protus įdiegti pirmiausia griebiasi spaudos ir knygų, tai reikia, kad ir katalikai imtųsi tų pačių ginklų ir jais skaisčias dogmų tiesas žmonėms skleistų bei paplitusius nuodus rūpestingai šalintų. Šv. Tėvas džiaugiasi, kad Šv. Kazimiero draugija per taip ilgą laiką yra kėlus ir stiprinusi tikėjimą ir dorovę savo tautiečių tarpe.“⁴³

Jau matėme dvejopą draugijos veiklai naudojamų resursų pobūdį – materialiniai ir dvasiniai. Draugijos veikloje gaunamos pajamos buvo naudojamos ne tik naudingų knygų ir žurnalų leidybai, bet ir gauto pelno panaudojimui kuopų narių knygoms subsidijuoti – už metinę įmoką buvo pateikiama knygų už dvigubą sumą⁴⁴. Taigi draugijoje organizacinė veikla išskeliama į dvasinių vertybių rangą. Labai svarbi draugijos ypatybė – demokratiškas igūdžių ugdymas, kurie buvo glaudžiai susieti su draugijos veikla.

Draugijos struktūroje organiškai siejasi valdymo teorijos reikalavimas grįžtamas ryšys kryptingai veiklai siekti su marketingo reikalavimais. Šią organizaciją kūrė žymiausias tautinio atgimimo ideologas prelatas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. Ją ir šandien būtų galima naudoti kaip modelį siekiant dvasinio atgimimo.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Ten pat, p. 25.

⁴² A. Merkelis, *Mim. veik.*, p. 141.

⁴³ A. Jakštas, *Šv. Kazimiero draugija...*, p. 95-96.

⁴⁴ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. XI, p. 290.

Atskirai reikėtų tirti šios organizacijos įtaką Lietuvos Valstybės atkūrimui, įvairių visuomeninių katalikiškų organizacijų susikūrimui ir veiklai.

Jeigu šiandien veiktų tokia organizacija, argi katalikai pasyviai stebėtų, kaip masinės informacijos priemonės, ypač televizija, nuodija tautos ateitį?

2006 m. sukako 100 metų nuo šios organizacijos įsteigimo, tačiau mažai kas prisiminė jos svarbų vaidmenį kuriantis Lietuvai.

Apibendrinus galime konstatuoti, kad Šv. Kazimiero draugija buvo unikali organizacija savo organizacine struktūra ir veikimo būdu, kuri, sutelkusi bendrai lietuviškai kultūrinei ir religinei veiklai Lietuvoje ir visame pasaulyje išsklidusius lietuvius, visom galiom ugdė Lietuvos kultūrą ir valstybingumą.

Mindaugas Bloznelis,
Aldona Zimnachaitė

THE WAY OF ST. KAZIMIERAS
SOCIETY

Abstract

The present article has several goals. First, to discuss a diverse organizational structure of St. Kazimieras society which guaranteed a successful operation of this national organization during the years of the Soviet occupation. Second, to reveal the role of the Lithuanian clergy, the initiators and members of the St. Kazimieras society, in the national revival. Third, to show that the liquidation of the society exemplifies the attempts of the Soviet occupation to destroy the Lithuanian culture.

The St. Kazimieras society was a unique organization in its structure and operation. By uniting the Lithuanians living in the country and abroad for the sake of the common cultural and religious activities, the society contributed greatly to the Lithuanian culture and statehood.

Gauta: 2008 04 09